

KORACSÁSZÁRKORI BRONZEMLÉKEK AQUINCUMBÓL

A BTM aquincumi gyűjteménye három jelentősebb kora-császárkori bronzleletet is tartalmaz¹. Ezek: egy kardhüvely-veget, egy másik kard- vagy törhüvely veret, végül egy lószerszámdísz. Jelen alkalommal az említett bronztárgyak lelőhely körülményeit, egyedi jellegzetességeit mutatjuk be és azokat értékeljük.

Az elmúlt évben a pannoniai limesszakasz mentén, az aquincumi legiótábor délnyugati részén több feltárás folyt. Az ezek során feltárt gerendavázak, cölöpkonstrukciós épületmaradványok a legiótábor első periódusához tartoznak. A következő periódusok emlékei is előkerültek, így többek között a kőtábor kaszárnyái is. Itt kerültek napvilágra azok a díszített hüvelyveretek, melyekkel foglalkozunk most.²

1. sz. lelet (1. kép. 1., 2., 3., 6. kép). Kardhüvely veret. Valószínűleg sárgarézből készült. A felső rész hiányos. A lemez két szélső oldalán az applikáció nyomai, a hátlapon forrasztásnyomok. A képmező fehérfém bevonat. A veret mérete: 5,1x6,9 cm. A lemezen áttört technikát és gravírozást alkalmaztak. A szalaggal ellátott koszorútartó Victoriát³ szárnyakkal, sűrűn redőzött peplosban ábrázolták. Az istennő jobbra fordult és két kezével maga előtt egy kis koszorút tart. A képmező jobb alsó sarkában pajzs (scutum) részlete. Egy rövid palmaág a pajzs mögött van. A díszített veretre applikáltak egy keskenyebb, vastagabb háromszorosan hornyolt pánatot. Mérete: 4,7 x 0,5 cm. Vastagsága: 0,5 mm. A lemez belső oldalán a kis szegek is megmaradtak.

Az áttört technikát és a gravírozást egy hosszában megmunkált, téglalapalakú, linzi lelőhelyű kardhüvely-veget mutatja. Ezeket a technikákat láthatjuk az oesterbeecki és a Kostolnápri Dunajii (Nyugat-Szlovákia) díszített, téglalapalakú, pompeji típusú gladiusok hüvelyéhez tartozó vereteken is.⁴ A linzi emléken Victoria tűnik fel. A győzelem perszifikációjával kapcsolatos Mars alakját több változatban ismerjük fel. A Nyugat-Szlovákiából származó vereten egy római legionariust és egy barbárt ábrázoltak.⁵

Az 1. sz. lelethez az analógiák közül legközelebb a linzi veret áll a Victoria ábrázolás és a különböző technikák alkalmazása alapján. Az aquincumi ún. Victoria kardhüvely veret a párhuzamok szerint az I. század terméke.

2. sz. lelet (1. kép. 2., 4., 5., 7. kép).

Kard- vagy törhüvely-veget. Valószínűleg sárgarézből készült. Vékonyabb, rosszabb minőségű. Középen a lemez kettépedt. A képmezőt fehérfém bevonattal látták el. Mérete: 4,3 x 4,7 cm.

A lemez domborított. Ábrázolt jelenet: a császár tógában áll, jobboldalon egy téglalapalakú posztamensen, méretével kiemelkedik a többi alak közül. A császárnak nagy orra és

esetleg rövid körszakállja van. Balrafordulás közben jobb karját felemeli, miközben az egyik lábára támaszkodik. Mögötte magas rangú kísérője áll, aki szintén tógát visel és testtartása is azonos a császáréval. Előttük áll három katona különböző fegyverekkel és hadijelvényekkel (signa). Az ábrázolt téma adlocutio.

Adlocutio ábrázolások láthatók például Caligula sester-tiusán, Nero, Galba érmein, a történeti reliefsen, mint például a Traianus oszlopon vagy Septimius Severus diadalívén.⁶

A 2. számú lelet figurális ábrázolása a Nero érme képtípusa alapján készült.⁷ A császárportré a késő Flavius kor uralkodóinak képmását idézi.⁸

Az aquincumi adlocutio ábrázoló lemez egy négyzet alakú hüvelyverethez tartozott. Domborított kard-tör hüvelyvereteket ismerünk Pölöskéről (Zala megye), Vrnikából [Nauportusból] / (Slovénia), Carnuntumból és Valkenburgból.⁹ Ezt az említett leletanyagcsoportot gazdagítja a 2. sz. lelet, amely a II. század elején készült.

Az 1. és 2. számú aquincumi hüvelyveret a különböző technikai megoldás miatt nem egy fegyver hüvelyveretéhez tartoztak. Az 1. számú lelet egy pompeji típusú kard hüvelyvereteihez tartozhatott, a 2. sz. lelet egy mainzi típusú kard vagy egy tör hüvelyét díszíthette.¹⁰ (8. kép) A díszített, kora-császárkori páncéltöredékeket ismét felhasználták az új termékek előállításához ezt mutatják a carnuntumi és a brigetioi leletek is.¹¹

Az aquincumi 1.–2. számú bronztárgyakat is már másodlagos felhasználásra készítették elő. Ezt igazolja a lelőhely régészeti megfigyelése is.

Az aquincumi 1.–2. számú hüvelyveretek jelentősége: 1. A két veret az aquincumi legiótáborban került elő. 2. A 2. számú lelet adlocutio ábrázolása párhuzam nélkül áll. 3. A két aquincumi, új figurákkal díszített, fehér bevonatos hüvelyek veretei 1–2. századiak, melyeket már másodlagos felhasználásra csoportosítottak.¹²

3. sz. lelet. Lószerszámdísz. A bronzból készült, ismeretlen lelőhelyű lószerszámdísz¹³ egy phalerából és egy lunulából áll (9–10. kép). A 9 cm átmérőjű phalera közepét kör alakú domborítással (Mittelbuckel) díszítették, a szélén hiányos phalerát kis gombok keretezik. A phalerát ráforrasztották a háromfüles, nitszőgekkel ellátott, lapos masszívabb karikára. Az egyik fülön, a többszörösen profilált, lemezzel ellátott, nem egészen zárt, szélesebb gyűrűtagozat (Ring) megmaradt. A 7,7 cm széles lunulát apró gombok szegélyezik. A lunula felső részén alul és felül a téglalapalakú függesztőtagozat megmaradt. A lunula mindkét vége többszörösen profilált és azokat egy-egy lapos kis karikával látták el.

Az aquincumi lószerszámdísz külső kis gombokkal ellátott phalera típusát Oberadenből már Augustus korából ismer-

jük.¹⁴ Ez a phaleratípus a nitszőgekkel és a fülekkel ellátott, lapos karikával együtt Newsteadban is előkerült.¹⁵ A newsteadi phaleratípust három füles, lapos karikával és nitszőgekkel Aquincumban is megtalálták (11. kép). A phalerát nitszőgekkel applikálták rá a bőrből vagy textiltől készült lemezre.¹⁶ Az aquincumi phalera középső füléről egy lunula függ le. A phalera másik két füléhez pedig egy többszörösen profilált lemezzel ellátott, nem egészen zárt gyűrűk (Ring) tartoztak, amelyek közül az egyik megmaradt. A nem egészen zárt gyűrűhöz két tartóelem kapcsolódhatott. Ez a két tartóelemmel rendelkező phaleratípus a kelta eredetű római lószerszámozás¹⁷ egyik módozatához tartozik. A tartóelemekkel a két irányban elágazó bőrszíjakat erősítették meg. Ezt mutatja az 1. század 1. feléből a wormsai Carminus Ingenius sírköve, a Bonnból származó Venatorix 1. század második felére keltezett sírköve, valamint Sacrius Primigenius kölni síremléke is.¹⁸ Pannoniában is találtak két tartóelemmel ellátott phaleratípust Kiskőszegen.¹⁹

Az aquincumi lószerszámdísz lunulájához hasonló leletek három típust képviselnek. Ezeket mutatjuk be a következő típus táblázaton (12. kép). Az I. típus: széles, többszörösen profilált lunula kúpos végződéssel és függesztőtagozatokkal. Ezt a típust képviseli a vechteni emlék.²⁰ A II. típus: széles, többszörösen profilált lunula golyóvégződéssel,²¹ függesztőtagozatokkal. Ebből a típusból két példányt találtak Britanniában Hod Hill-nél (Dorchester).²² III. típus: széles, többszörösen profilált, függesztőtagozatokkal, végükön karikákkal ellátva. Ilyen típusú lunulákat Asciburgiumból, Halternből, Mainzból ismerünk.²³ Ez utóbbi csoport áll legközelebb az aquincumi lunulához.

Mindezek alapján az aquincumi lószerszámdísz a külső gombdíszekkel keretelt, két gyűrűs, ennek megfelelően két tar-

tóelemmel megerősített nitszőgekkel ellátott lapos, erősebb karikára forrasztott phalerával, egyrészt a szíjelosztás (Riemenverbinder) funkcióját töltötte be, másrészt a gömbökkel keretelt, széles, többszörösen profilált, függesztőtagozatokkal ellátott lunulával együtt is alkalmazták.²⁴ Feltehető, hogy az aquincumi lószerszámdísz még egy példánya tartozhatott az eredeti lószerszám-díszítéshez, ugyanis ezeket párosával használhatták ott, ahol nem zavarta a ló mozgását.²⁵ (13. kép)

Ez a kelta eredetű római lószerszámozási típus Pannoniában rajnai közvetítéssel jutott el.²⁶ Ez látható az aquincumi lószerszám díszéhez kapcsolódó leletek elterjedési térképén is (14. kép). Adataink alapján ezt a rajnai közvetítést hangsúlyozzák az 1–2. század fordulóján a nyugati importok, a nyugati vállalkozók és kereskedők megjelenése Pannoniában, sőt ezzel egyidőben rajnai legiók is kerültek ide a Római Birodalom dunai szakaszának védelmére.²⁷ A Rajna vidékéről származó csoportok aquincumi jelenlétét és aquincumi fontos szerepüket sok feliratos köemlék is igazolja.²⁸ Budapest területéről több alatabor ismert.²⁹ Az aquincumi lószerszámdísz egy magasabb beosztású lovaskatonára felszerelésének lószerszámdíszéhez tartozott.

Az aquincumi lószerszámdísz a kis gömbökkel keretelt phalerával és az apróbb gombokkal díszített lunulával a

Római Birodalomban eddig egyedi típust képvisel. Az említett közelebbi párhuzamok és a helyi adottságok alapján az aquincumi lószerszámdísz az I–II. században készült. Tehát, az 1–3. számú értékesebb bronzleletek a BTM aquincumi gyűjteményéből egy nagyon ritka (2. sz. lelet) és két egyedülálló leletet (1., 3. sz.) képviselnek a Római Birodalom területéről. Ezek a kiemelt jelentőségű bronztárgyak a kora-császárkori I–II. századi fémművesség termékeinek tekinthetők.³⁰

JEGYZETEK

1. Az 1. sz. lelet gyarapodási száma: R 2012/a. Ezt beépítettük a kardhüvely rekonstrukciójába. A 2. sz. lelet gyarapodási száma azonos az 1. sz. lelet számával. A 3. sz. lelet leltári száma: 51353.
2. Altmann J. és a szerző közöletlen ásatása 1992-ben. Az ásatás előzményére ld. SZIRMAI 259–262.
3. Victoria típus : HÖLSCHER 120–132., ULBERT Taf. 23/2/a–b.
4. ULBERT Taf. 20–21., Taf. 19/1/a., Taf. 23. 1./a–b.
5. Ld. mint fent.
6. Caligula : BMC I. Nos 33–35. 67–68 Pls. 28: 2, 7, 29/12; Nero: BMC I. Nos 122–126, 303–304, Pls 41: 5, 41: 18; Galba: BMC I. Nos 249–251 Pls. 58/8. Az adlocutio fejlődéséről: HAMBERG 135–149., Trajanus oszlop elemzésére: BAUMER 278–287.
7. HIRMER Taf. 15.
8. Például Galbára ld. mint fent Taf. 18.
9. BELLA 362–364.; UBL Taf. 24.; ULBERT 121., Abb. 3/2.; KÜNZL 560. Kat. Nr. 386.; JOBST-DITMAR-TRAUTH 260. Kat. Nr. 87.; STUART 107.
10. GONZENBACH 185., Abb. 1. fig. 1–2. 202., Abb. 8. fig. 1–2., 202–203. Abb. 3. fig. 3–4., Abb. 4. fig. 1. 203. Abb. 7. fig. 1.; BISHOP-COULSTON 26. fig. 13/1–2.; ULBERT. Taf. 19. 1 a. Taf. 20–21.; GERHARTL-WITTEVEEN-HUBRECHT 99–107.
11. Például: RADNÓTI 49–61.; BARKÓCZI 1954. 45–48.; KLUMBACH 199–208.; GARBSCH 67–69., BORHY 35., 44., 98., 108.
12. Itt köszönöm meg Bónis Éva, Borhy László, Gabler Dénes, Gáspár Dóra és Kocsis László értékes hozzászólásait. A tisztítási munkákért Buzás Zuzsánának és Hervainé Nagy Juditnak tartozom köszönettel. A rekonstrukció Hervainé Nagy Judit munkája.
13. Említve: POLENZ Nr. Kat. 255.
14. BISHOP 95.
15. Ld. mint fent, hasonló formák: p. o. LLOYD-MORGAN 49–56, 11/a–b; ALICU-COSIS 145–149.
16. BÓNIS-SELLYE 32.
17. BISHOP 107. fig. 27.
18. BROUWER 150, 156., 140/a–b. típus.; ESPERANDIEU Nr. 6014., 6292., 6448.
19. SELLYE IV. T/7/a–b.; Rabeisen 92.
20. A. N. ZADOCKS-J. JITTA and A. M. WITTEVEEN 1977. 33 Pl. /30. 175–176.
21. OLDENSTEIN 163.
22. Ld. 14. j.–t. 152–153.
23. LAWSON 150–151.; BISHOP 154–155.; LAWSON 53. Taf. /1.
24. Ld. 18. j.–t.
25. Ld. 16. j. 36–37.
26. BARKÓCZI 173.
27. MÓCSY 123–126.; PÓCZY 497–513.
28. Ld. mint fent.

29. NÉMETH 81.

30. Itt köszönöm meg Palágyi Sylvia hasznos információit. Az 1–2. sz. lelet németül megjelent: Akten des 3. Internationalen Kolloquiums über Probleme des provincialrömischen Kunstschaffens. Beihefte der

Bonner Jahrbücher Bd. 51. 1996. p. 199–202. A 3. sz. lelet németül megjelent: Akten der 10. Internationalen Tagung über antike Bronzen. In: Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg. Bd. 45. 1994. p. 405–409.

IRODALOMJEGYZÉK

ALICU–COSIS=ALICU, D.–COSIS, S.: Oglinzi Roano de la Ulpia Traiana Sarmizegethusa. *Apulum* 24.p. 145–149.

BARKÓCZI 1948=BARKÓCZI László: Két lósír Brigetióból. *ArchÉrt* 3. 1948. p. 173.

BARKÓCZI 1954=BARKÓCZI László: Római díszsisak Szönyből. *FolArch* 6.p. 45–48.

BAUMER=BAUMER, L. E.: Adlocutio. *JDAI* 106. 1991. p. 278–287.

BELLA=BELLA Lajos: A Sopronmegyei Múzeum. *ArchÉrt* 10. 1890. p. 362–364.

BISHOP–COULSTON.=BISHOP, M. C. –COULSTON, J. C.: Roman military equipment. *Shire Archeology* 26. 1989.

BISHOP=BISHOP, M. C.: Cavalry equipment of the Roman Army in first century. Reprinted from military equipment and the Identity of Roman Soldiers. In: *BAR International Series* 394. 1988.

BÓNIS–SELLYE=BÓNIS Éva–SELLYE Ibolya: Római kori emailmunkák. Bp. 1988.

BORHY=BORHY László: Római díszpáncélok. Adatok a keltezés és műhelyek kérdéséhez. *Doktori disszertáció. Kézirat.* Bp. 1991.

BROUWER=BROUWER, M.: Römische Phalerae und anderer Lederbeschlag aus dem Rhein. In: *Oudheidkundige Medelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.* 1982.

ESPERANDIEU=ESPERANDIEU, E.: Recueil general des bas-reliefs, statues et bustes de la Germanie romaine. 8. Paris, 1931. Nr. 6014., 6292., 6448.

GARBSCH=GARBSCH, J.: Neue Funde römischer Paraderüstungen. *Alba Regia* 21. 1984. p. 67–69.

GERHARTL–WITTEVEEN–HUBRECHT=GERHARTL, A. M.–WITTEVEEN–HUBRECHT, A. V.: Survey of swords and daggers in the Provinciaal Museum. G. M. Kam. Nijmegen. In: *Journal of Roman Military Equipment Studies.* 1. 1990.

GONZENBACH=GONZENBACH, V.: Tiberische Gürtel und Schwertscheiden beschläge mit figürlichen reliefs. In: *Festschrift E. Vogt. Helvetia Antiqua.* Zürich, 1966.

HAMBERG=HAMBERG, G.: Studien Roman Imperial Art. Uppsala, 1945. p. 135–149.

HIRMER=HIRMER, M.: Römische Kaisermünzen. Leipzig, 1942

HÖLSCHER=HÖLSCHER, T.: Victoria Romana. Mainz, 1967. p. 120–132.

JOBST–DITMAR–TRAUTH=JOBST, W.–DITMAR–TRAUTH, G.: Rüstung und Bewaffnung des römischen Heeres. In: *Carnuntum. Das Erbe Roms an der Donau. Katalog der*

Ausstellung des Archäologischen Museum Carnuntinum in Bad Deutsch-Altenburg. Wien, 1992. 260p.

KLUMBACH=KLUMBACH, H.: Ein Paradeschildbuckel aus Brigetio. In: *Limes. Akten des Internationalen Limeskongresses.* Székesfehérvár, 1976. p. 199–208.

KÜNZL=KÜNZL, E.: Kaiser Augustus und die verlorene Republik. Eine Ausstellung in Martin Gropius Bau. Berlin. 7. Jun.–14. Aug. 1988. Berlin. 1988.

LAUWSON=LAUWSON, A. K.: Studien zum römischen Pferdegeschirr. In: *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 25. 1978. p. 150–151.

LLOYD–MORGAN=LLOYD–MORGAN, G.: The Mirrors. In: *Descriptions of the Collection in the Rijksmuseum G. M. Kam at Nijmegen.* Nijmegen, 1981. p. 49–56.

MÓCSY=MÓCSY, A.: Pannonia and Upper Moesia. London, 1974. p. 123–126.

NÉMETH=NÉMETH Margit: Stand der Forschungen in den Militärlagern von Aquincum. In: *Carnuntum Jahrbuch* 1991. 81.

PÓCZY=PÓCZY Klára: Wirtschaftsleben pannonischer Städte im Spiegel der Importkeramik. In: *Rei Cretariae Romanae, Fautorum Acta* 25–26. 1987. p. 497–513.

POLENZ=POLENZ, H. (Hrg): Das römische Budapest. Münster, 1986.

RABEISEN=RABEISEN, E.: La production d'équipement de cavalerie au 1-er s. après J.C. a Alesia. (Alesia–Saint Reine Cote d'Or. France). In: *Journal of Roman Military Equipment Studies* 1990/92.

RADNÓTI=RADNÓTI Aladár: Trebonianus Gallus ezüstlemez mellképe. *FolArch* 1954. p. 49–61.

SELLYE=SELLYE Ibolya: Les bronzes emailles de la Pannonie. In: *DissPann.* 2. 8. Bp. 1939.

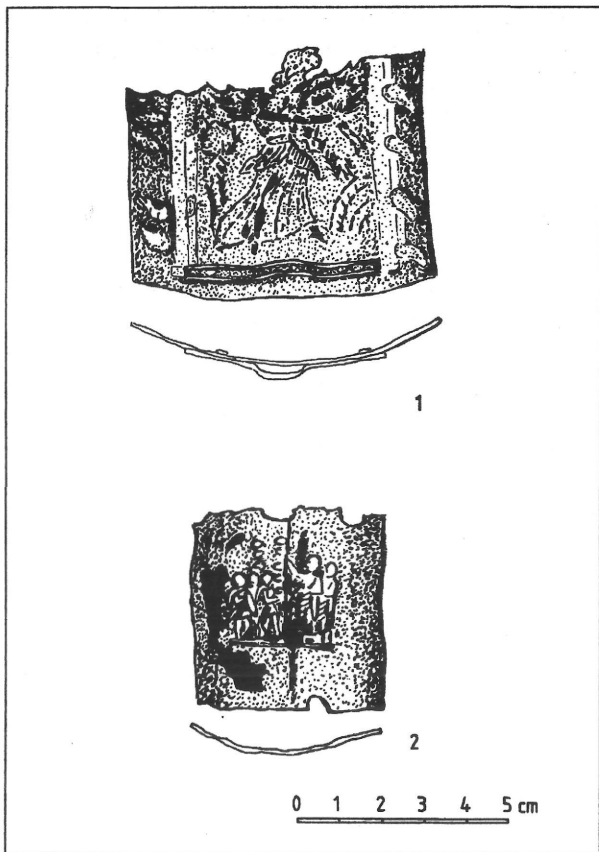
STUART=STUART P.: Provincie van een imperium Romeinse oudheden vit Nederland in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Leiden, 1986.

SZIRMAI=SZIRMAI, Krisztina: Barracks blocks in the praetentura of the legionary fortress in Aquincum (1987–1988). In: *Roman Frontier Studies.* Exeter, 1989. p. 259–262.

ZADOKS–JITTA–WITTEVEEN=ZADOKS, A. N.–JITTA, J.–WITTEVEEN, A. M.: Roman Bronze lunulae from the Netherlands in Oudheidkundige Medelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. 58. 1977. p. 175–176.

UBL=UBL, H.: Katalog. Grabinventar. In: *Severin, zwischen Römerzeit und Völkerwanderung.* Linz. 1982. 478.p.

ULBERT=ULBERT, G.: Gladii aus Pompeii. *Germania* 47. 1969.

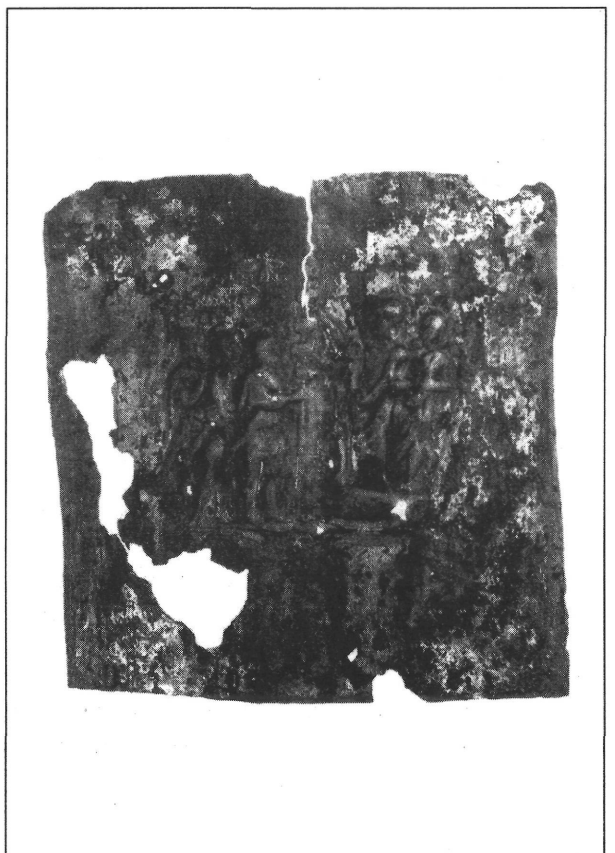
1. kép. Az 1.-2. sz. lelet az aquincumi legiotáborból.
(Madarassy O. rajza)

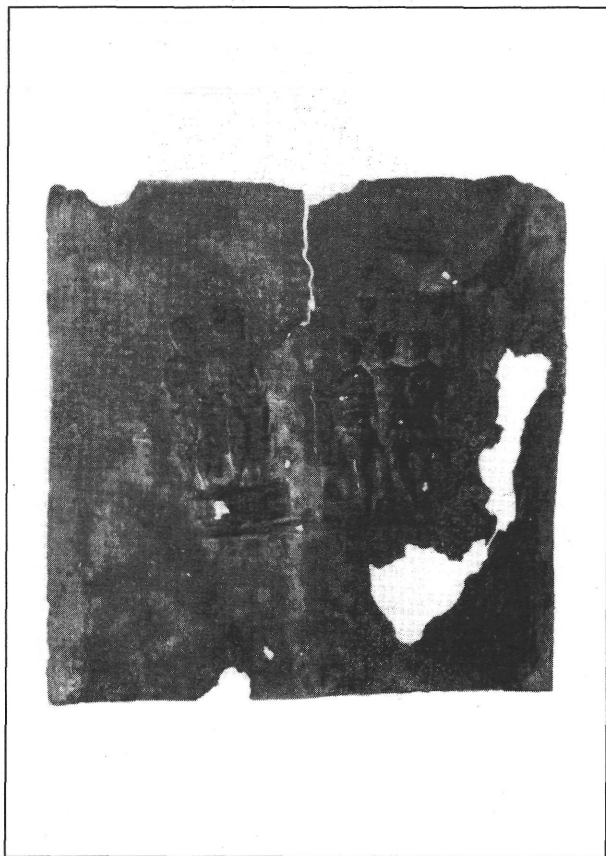
2. kép. Az 1. sz. lelet. (Komjáthy Péter felvétele)

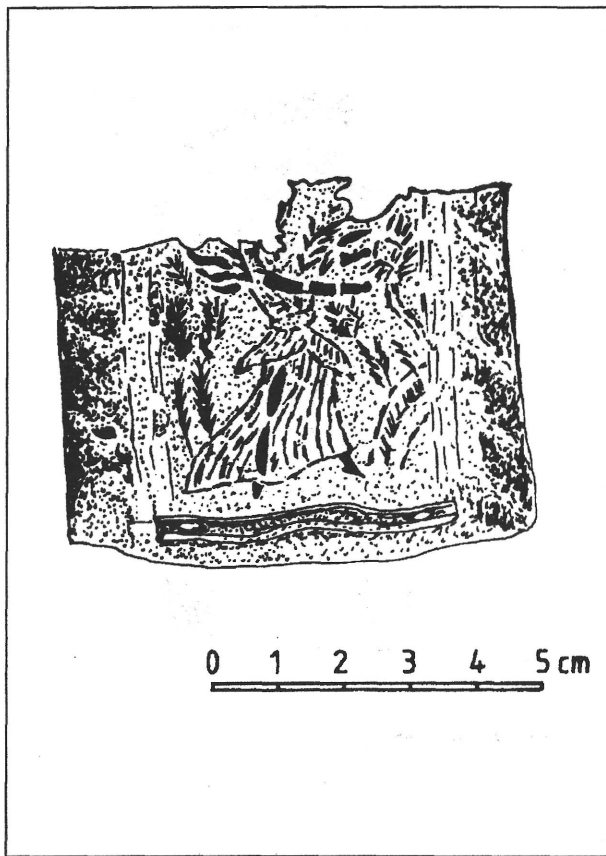
3. kép. Az 1. sz. lelet. (Komjáthy Péter felvétele)

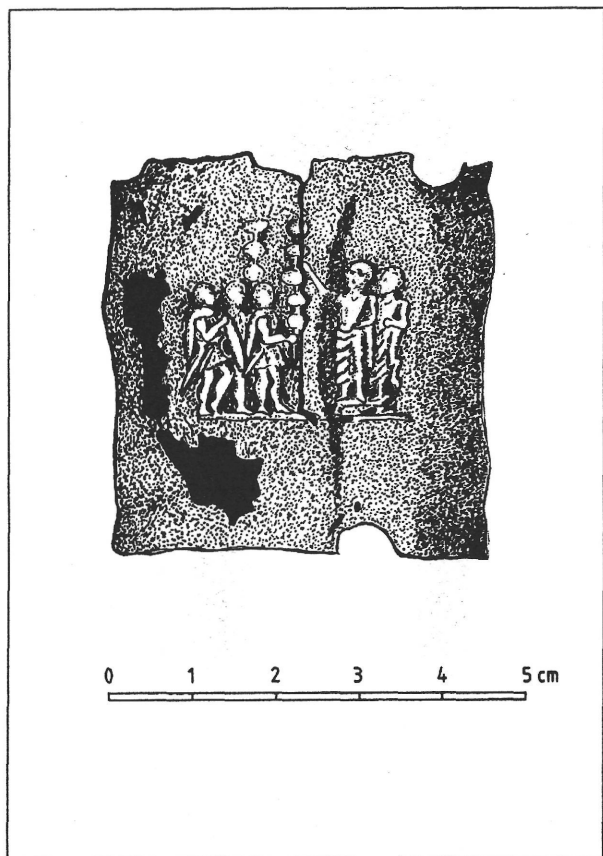
4. kép. A 2. sz. lelet. (Komjáthy Péter felvétele)

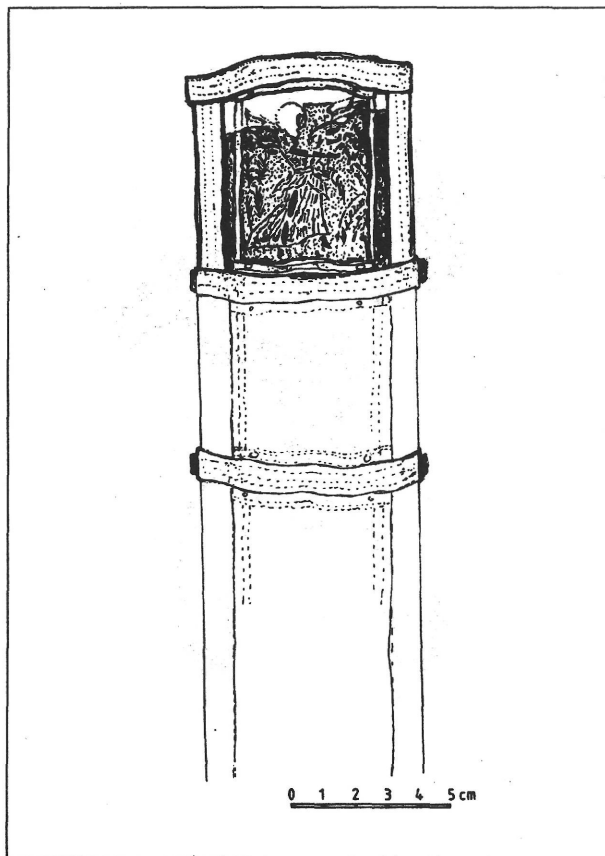
5. kép. A 2. sz. lelet hátlapja. (Komjáthy Péter felvétele)

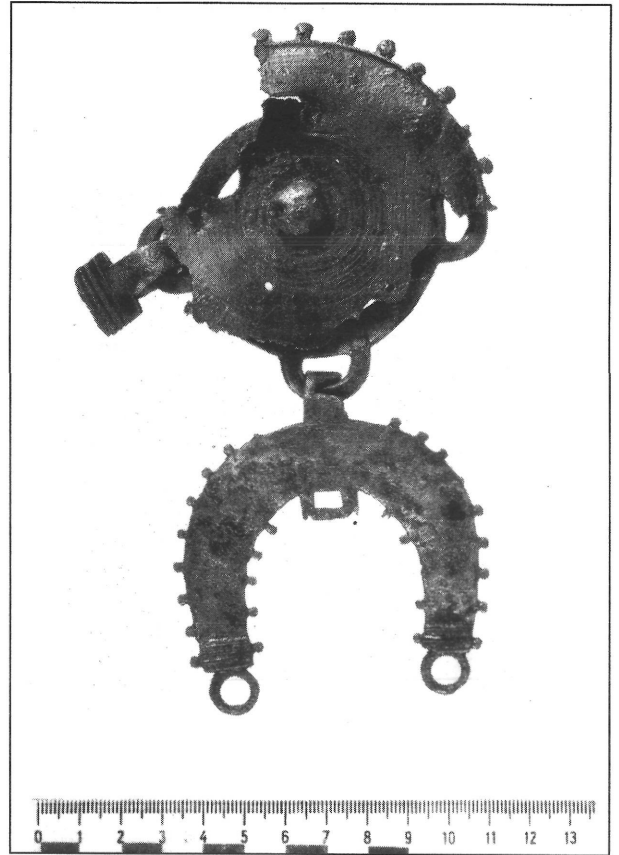
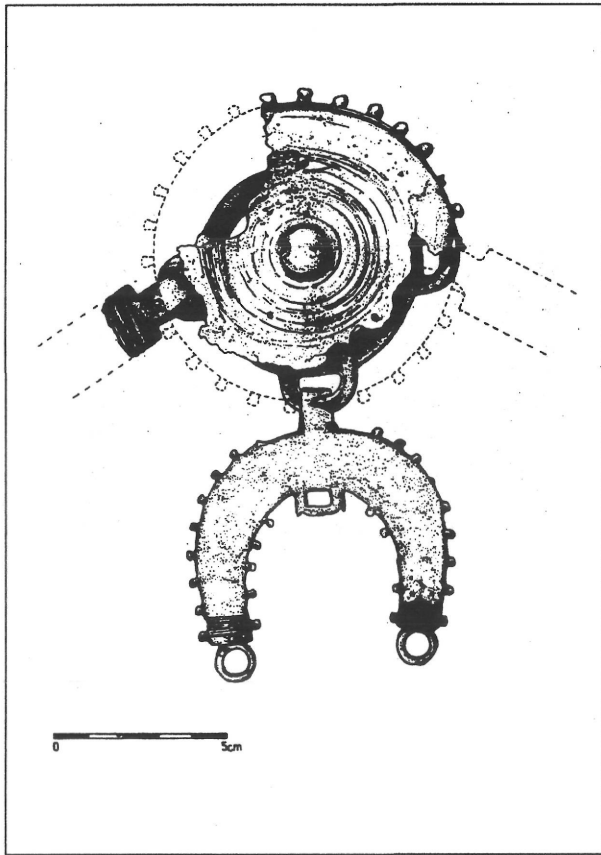
6. kép. Az 1. sz. lelet tisztítás után.
(Madarassy O. rajza)

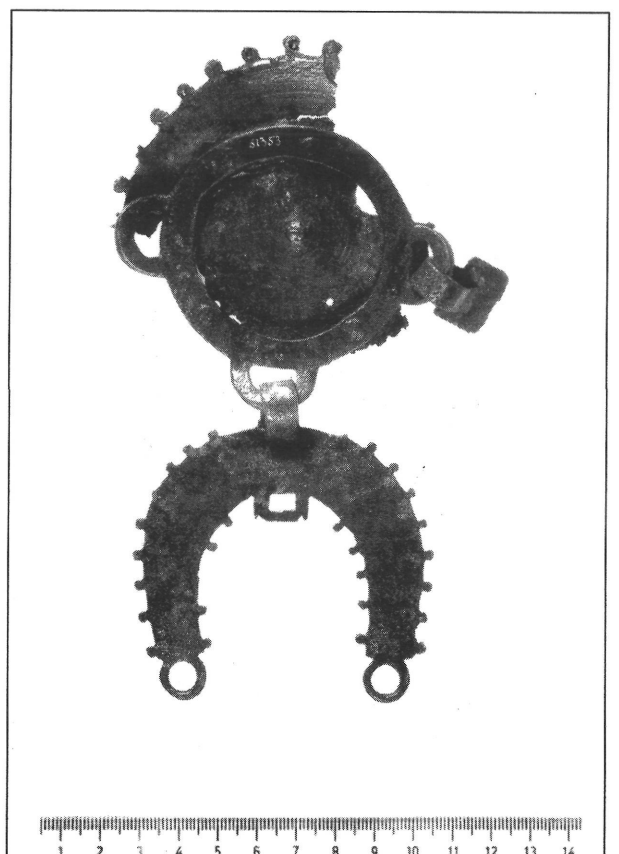
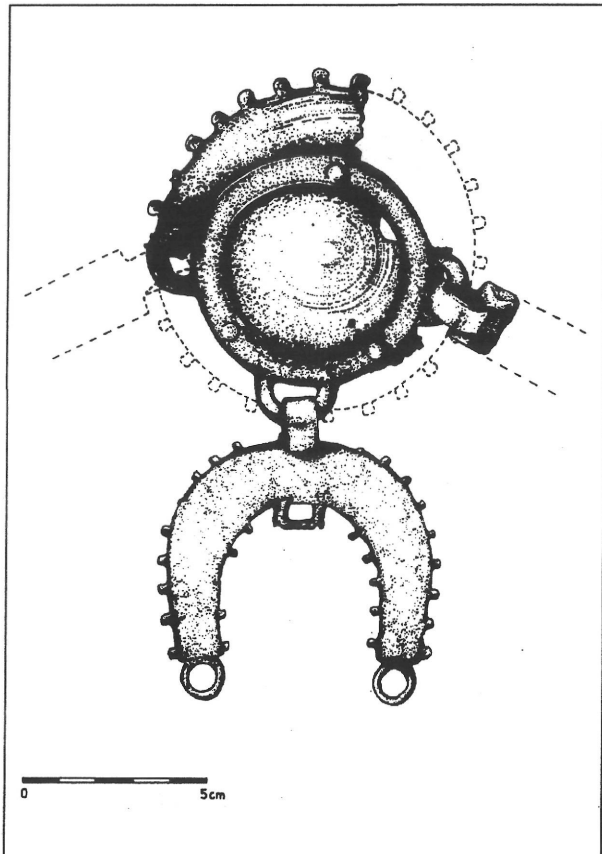
7. kép. A 2. sz. lelet 2:1 méretben. (Madarassy O. rajza)

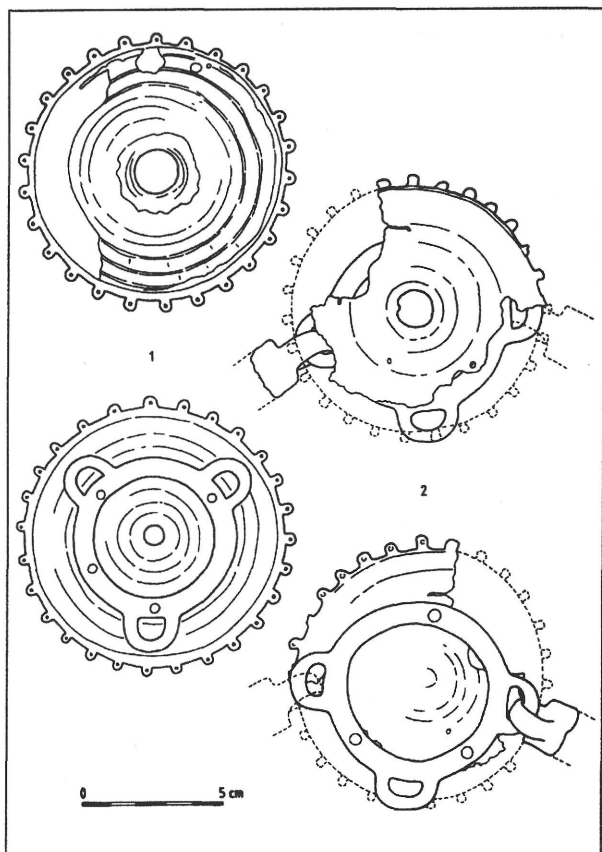
8. kép. Az 1. sz. lelet elvi rekonstrukciója. (Madarassy O. rajza)

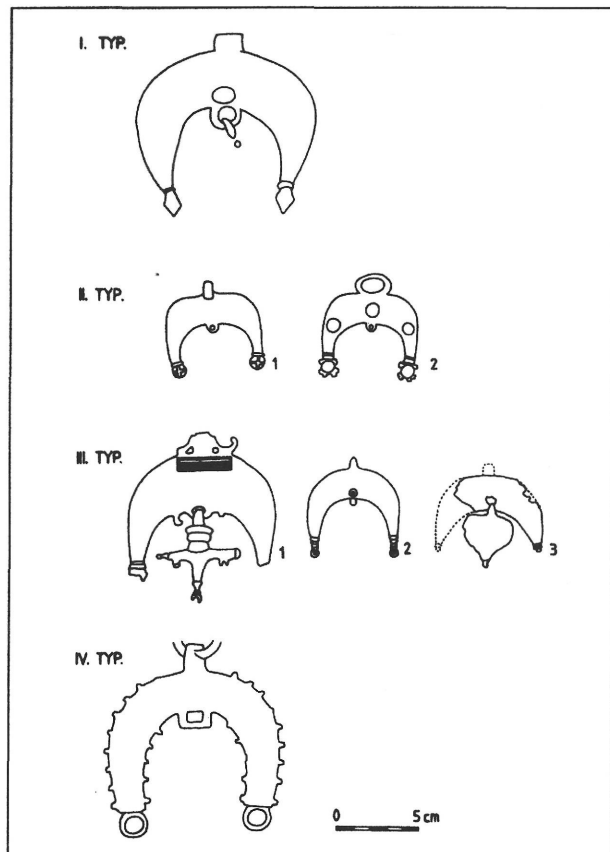
9. kép. a-b : A 3. sz. lelet – előnézet. (Matuz Edit rajza, Komjáthy Péter felvétele)

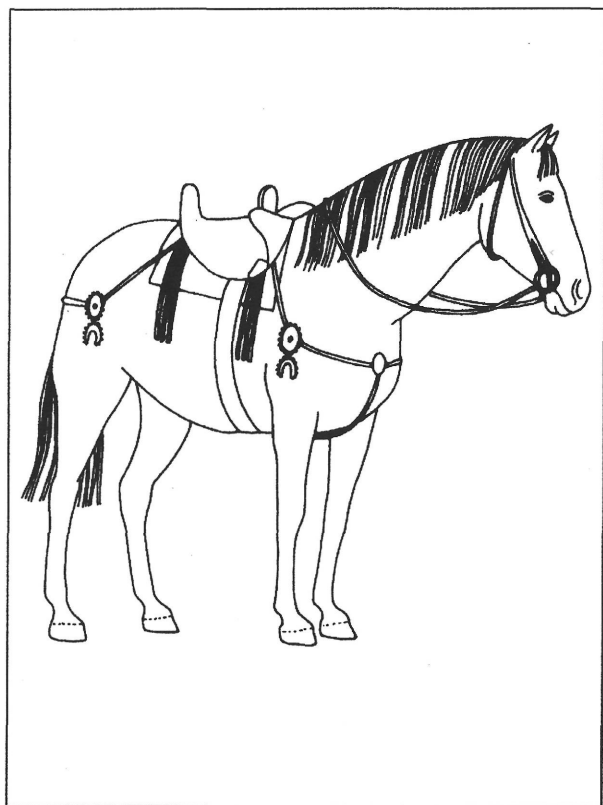
10. kép. a-b : A 3. sz. lelet – hátnézet. (Matuz Edit rajza, Komjáthy Péter felvétele)

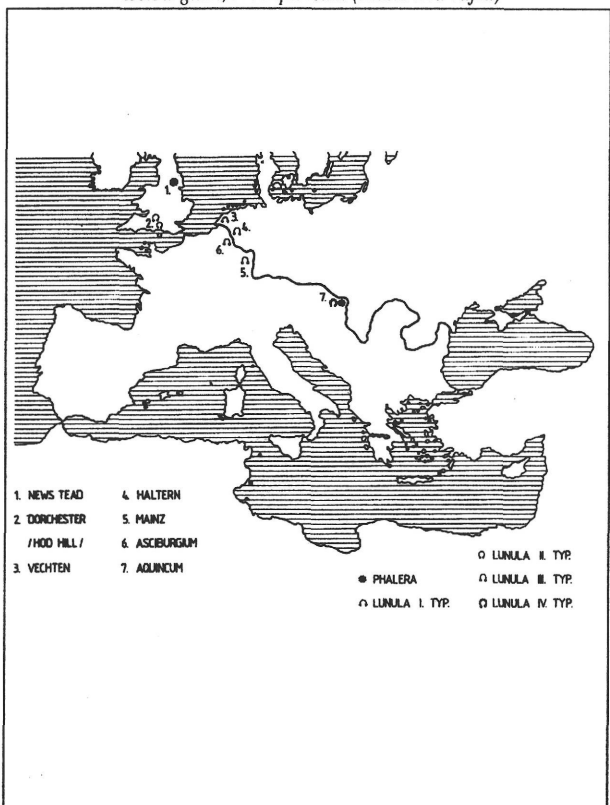
11. kép. Külső kis gombokkal és lapos karikával, valamint nit-szőgekkel ellátott phaleratípusok. 1. Newstead. 2. Aquincum (Málik Éva rajza)

12. kép. A külső, apró gombokkal, széles, profilált, fülekkel ellátott, különböző végződésű lunulatípusok. I: Vechten, III1: Dorchester (Hod Hill), III2: Dorchester (Hod Hill), III1: Mainz, III2: Haltern, III3: Asciburgium, IV: Aquincum (Málik Éva rajza)

13. kép. A rekonstruált lószerszámozás típusa az aquincumi lószerszámdíszsel. (Málik Éva rajza)

14. kép. Az aquincumi lószerszámdíszsel kapcsolatos phalera és lunulatípusok a Római Birodalomban. (Málik Éva rajza)